

УДК 330.82.

В.О. САМБОРСЬКИЙ, ст. викл., ННІ ПМК ХНУВС, Харків

СУЧАСНА СВІТОВА ФІНАНСОВА КРИЗА І ЕВОЛЮЦІЯ ЛІБЕРАЛІЗМУ

В статті розглядається еволюція ліберальної ідеології розвитку економіки, акцент робиться на тих теоріях, які найбільше вплинули на розвиток ліберальної ідеї, а також на тих, в яких відбулася трансформація ліберальної ідеї через включення в неї цінностей інших ідеологій. Робиться спроба визначення тих шляхів на яких буде відбуватися подальша еволюція ліберальної ідеології.

In the article is considered the evolution of liberal ideology of the economy. The accent is done on the theories which had influence on the development of that idea and others theories in which the transformation of liberalism took place. Also in the article the author makes the attempt of defining ways in which the liberal ideology will be develop.

Ключові слова: лібералізм, ідеологія, господарство, суспільство, модель, економічна політика.

Вступ. Наприкінці 20 – го. ст. відбулася подія, яку можна було розглядати, як факт перемоги західної ліберальної цивілізації над соціалістичною системою на чолі з СРСР. Дана перемога пояснювалася перш за все наявністю таких загальнолюдських цінностей в лібералізмі, як: свобода, нейтральність держави, приватна власність, демократія та справедливість. Як вказував у свій час Ф. Фукуяма : «Те, чого ми, ймовірно, є свідками не просто кінець холодної війни, але кінець історії, як такової, завершення ідеологічної еволюції людства і універсалізації західної ліберальної демократії, як кінцевої форми правління» (1,134). Дійсно, якщо розглядати розвиток сучасного світу на протязі останніх 20 – ти років, як в політичній, так і в економічній сферах, то він проходить під знаком глобалізації, а остання, як відомо, – під знаком ідеї лібералізма.

Але сучасна світова фінансова криза 2008 – 2009 рр., що є безпрецедентною на думку фахівців, не тільки поставила під сумнів вищеназану перемогу, а також продемонструвала кризу ідеології «ринкового фундаменталізму» та ідеї ліберального саморегулювання ринку.

Постановка задачі. Як відомо ідеологія лібералізму втілюється у теоріях економічного розвитку, дотримуючись яких проводилася економічна політика в західних країнах на протязі багатьох років. Тому, для відповіді на питання відносно актуальності даної ідеології сьогодні, а також для з'ясування питання щодо її зміни

слід звернутися до підвалин ліберальної ідеології, з'ясувати її еволюцію, і те наскільки можливе відродження цінностей лібералізму.

Методологія. В якості метода дослідження використаний метод порівняльного аналізу, який розкриває особливості еволюції ідеології лібералізму, зокрема аналіз економічних теорій стане у подальшому предметом дослідження витоків та еволюції лібералізму.

Однією з перших економічних теорій, яка втілювала в собі цінності лібералізму була економічна теорія господарського життя розроблена у школі фізіократів. Гасло фізіократів: “Дати свободу діяти” надовго визначило загальну ідею економічного лібералізму. Фізіократи засуджували корпоративну організацію праці, митні перешкоди у торгівлі. Відповідно до їх теорії сільське господарство – це єдине джерело чистого продукту, який у своїй сукупності складає багатство нації. У 1758 році була надрукована “Економічна таблиця” Ф. Кене, де обґрунтовувалась ефективність “природного порядку”, який базується на власності і на свободі, не передбачаючи при цьому втручання держави. Поняттям, яке передавало зміст свободи у взаємовідносинах між людиною і суспільством у Ф. Кене виступало поняття “природного порядку”. Згідно з цим поняттям, суспільна влада має у якості основної місії забезпечувати природні закони, безпеку та власність.

Розгортаючи ідеї фізіократів, свою теорію економічного розвитку суспільства, яка базується на ліберальній ідеології, у 18 – му ст. створює А. Сміт. В основі його теорії знаходиться пошук оптимального економічного розвитку, взаємовідносин класів, державної політики. Оптимальний економічний розвиток у Сміта поєднано з ідеєю “природної свободи”. Зміст даної ідеї знаходиться у поняттях, які використовує Сміт: поняттях “економічної людини” і “незримі руки”. А. Сміт так характеризує “економічну людину” : “Вона скоріше досягне своєї мети, якщо звернеться до їх (своїх ближніх) егоїзму і спроможнеться показати їм, що в їх власних інтересах зробити для нього те, що він потребує від них. Будь – хто пропонуючий іншому угоду якогось – роду, пропонує зробити саме це. Дай мені те, що потрібно, і ти отримаєш те, що тобі потрібно, – таким є зміст усякого подібного пропонування... Не від доброзичливості м'ясника, пивовара або пекаря сподіваємося ми отримати наш обід, а від додержання їх інтересів. Ми звертаємося не до їх гуманості, а до їх егоїзму, та ніколи не говорим їм про наші нестатки, а про їх користь”.(2, 108). Суть “незримі руки” полягає у пропаганді таких суспільних умов і правил, за яких завдяки вільній конкуренції підприємців та через їх приватні інтереси ринкова економіка буде найліпшим чином вирішувати суспільні задачі і призведе до гармонії особисту і колективну волю з максимально можливою

користю для всіх та кожного окремо. Смітивська “незрима рука” передбачає таке співвідношення між “економічною людиною” та суспільством, тобто “зримою рукою” державного управління, коли остання не протидіє об’єктивним законам економіки, і не буде виступати штучною перешкодою “природному” ринковому порядку. Дані ідеї Сміта справили суттєвий вплив на формування економічного розвитку країн у 18 ст.

Проте зміни в суспільстві в середині 19 – ст., а саме: погіршення життя робітників, поляризація суспільства, нездатність «незримої руки» ринка забезпечити соціальну гармонію поставили під питання абсолютність ліберальних цінностей втілених в теорії А. Сміта. Нові наукові праці, в яких увага зосереджувалася на залученні до господарського життя країн неіндивідуальних цінностей (на перше місце ставилися інтереси та цінності держави, нації, класу, профспілки або іншої групи), які відображали більш справедливий розподіл доходів, наприклад через створення кооперативних асоціацій виробників (праці соціалістів – рикардіанців У. Томпсон, Т. Годскін), збільшення ефективності використання приватної власності через передачу прав «державі, яка перетворювалася в асоціацію робітників»(роботи сен – симоністів), а також різні соціальні заходи направлені на покращення життя робітників (зменшення робочого дня, будівництво дитячих садків для дітей робітників, будівництво гуртожитків, організація жеків (праці соціалістів – утопістів) так або інакше передбачали реформування ліберальної ідеї економічного розвитку суспільства.

Дане реформування ліберальних цінностей у своїх працях здійснює Дж. Ст. Міль. Він розглянув економіку в більш широкому контексті, а саме на перший план у розвинених країнах висував проблему розподілу, з тим, щоб кожна людина у суспільстві мала би можливість приймати участь у користі, яку воно приносить.(3, 48). Дж. Ст. Міль, розвиваючи свій ліберальний реформізм, був переконан у можливості поступово, засобами разумного законодавства трансформувати сучасний йому капіталізм у більш справедливе та гумане суспільство. Міль був одним з тих, хто наповнив центральний для ліберальної філософії принцип індивідуалізму новим змістом. Він спробував відійти від притаманного класичному лібералізму уявлення про те, що суспільство – це механічна сума індивідів, які переслідують егоїстичні цілі та інтереси. У його розумінні людина – істота соціальна, і суспільний прогрес пов’язан з розвитком інститутів, які виховують у ньому соціальні якості. Ідеї Міля підготували ґрунт для подальшої трансформації економічної ліберальної ідеології, яка відбулася в роботах Дж. М. Кейнса.

Розвиток економічного лібералізму в роботах Кейнса передбачав висування на перший план нову ліберальну концепцію державної участі у соціально –

економічному розвитку. Але Кейнс, визнаючи необхідність державної участі у соціально – економічних відносинах, разом з тим сповідував суперечливу йому ідею мінімізації такої участі. У ідеології Кейнса у центрі залишався індивідуум, а головними цінностями – його права та свободи. (4, 112). Всі інші механізми та інститути суспільства, наприклад соціально – економічне і правове регулювання були тільки засобами підтримування та зміцнення цих цінностей. Разом з тим, такий спосіб приватнокапіталістичного привласнення і розподілу національного багатства був далеким від досконалості і заслуговував на реформування.

Реформування капіталізму Кейнс пов'язував з державно – економічним плануванням, яке стає актуальним у зв'язку з кризою 1929 – 1933 рр. Висунута економічна теорія господарського розвитку Кейнса передбачала різке збільшення державних витрат даже ціною створення бюджетного дефіциту в цілях розширення купівельної спроможності населення, розсмоктування кризи надвиробництва, інвестиційних уливань у промисловість та сільське господарство. Кейнсіанська доктрина «розширення попиту» мала не тільки економічну (погашення надвиробництва), але і соціальну направленість: важливими засобами збільшення купівельної спроможності населення повинні стати державні виплати безробітним, біднякам, старим.

Подальша еволюція ліберальних цінностей відображається у теорії «соціально – ринкового господарства», яка реалізується на практиці у післявоєнній Німеччині. Сама доктрина «соціально – ринкового» господарства виникла у 30 – х рр. 20 ст. у рамках Фрайбургської школи, лідером якої був Вальтер Ойкен. Виходячи з основної ідеї «взаємозалежності устроїв», він вважав що передумовою політичної організації майбутнього німецької держави, заснованої на принципах свободи та законності є ринкова економіка. Остання функціонує тільки в умовах свободи: свободи вибору споживання, свободи вибору професії та міста роботи, свободи підприємництва, розпорядження приватною власністю, свободи вступати в договірні відносини. Ідея «соціально – ринкового» господарства ні в якому разі не ідентична капіталізму «вседозволеності», тобто цілковитій та вільній конкуренції без втручання держави. Остання насамперед «повинна забезпечити правила конкурентної боротьби, свободу від монополій, слідкувати за тим, щоб певні економічні дії по можливості не вступали в суперечку з соціальними цілями та свободою інших». (5, 79). На державу покладалася і така важлива задача, як надавання соціального характеру розподілу національного доходу. Держава повинна бути незалежним та об'єктивним судею вільного ринкового господарства, втручаючись в економіку «настільки замало наскільки це можливо, і настільки забагато, наскільки це потрібно», щоб унести соціальну справедливість у вільну

гру сил на ринку. При дотриманні всіх цих умов ринкове господарство набуває соціального характеру.

Після Другої Світової війни ліберальна ідея розвитку господарства знаходить втілення також в працях Л. Мізеса, Ф. Хайєка, М. Фрідмена та ін. І хоч в працях даних авторів акцент робиться на відродженні «старого лібералізму Сміта – Рікардо», але у подальшому економічному розвитку багатьох країн лібералізм вже не існує без своїх попередніх трансформацій, зокрема без соціальної складової.

Усвідомлюючи сказане зрозуміло, що ліберальна ідея постійно змінюючись разом з тим відроджувалась, коли виникали певні історичні умови. Тому сьогодні, під час світової фінансової кризи слова Гж. В. Колодко, що «в даному разі можна цілком впевнено сказати, що ми маємо справу з крахом неоліберальної моделі»(6, 9) не повністю відповідають історичним фактам. Разом з тим, сьогодні, вчені пропонують різні варіанти еволюції ліберальної ідеї. Так, наприклад той же Гж. В. Колодко пропонує підхід в основі якого менше ідеології – більше прагматизму. А саме: «ефективною може бути лише та стратегія розвитку і та економічна політика, які виходять з конкретної економічної теорії, ... якою є теорія збігу обставин. Серед головних рис даної теорії: «відмова від будь – якого догматизму; відмова від спроб створити універсальну теорію економічного зростання, перенесення уваги на специфічні риси явищ та процесів, нерозривно пов'язаних з макроекономічним відтворенням; переміщення в багатовимірному просторі, яке складається з конкретних історичного, географічного, культурного, інституційного, політичного, соціального вимірів...»(6, 10).

Лауреат Нобелівської премії Пол Кругман реформування лібералізму бачить в формуванні інститутів добробуту, вирівнюванні доходів населення, введення податків на багатих, у введенні гарантованої загальнодоступної медицини тощо.

Учасники останнього саміту «G 20» дійшли висновку, що вихід з кризи, а відповідно і еволюція ліберальної ідеї пов'язана з такими процесами, коли загальнонаціональний інтерес буде визначати формат реалізації приватного інтересу, який повинен здійснюватися через регулювання державою.

Результати дослідження. На основі викладеного матеріалу можна зробити висновок, що сьогоднішня криза економічного лібералізму це не кінець даної ідеології, а лише ще одна трансформація ліберальної ідеї, яка вже згодом зможе відродитися при створенні відповідних умов. Тому важливим постає завдання створення даних умов саме в національній економіці, а також урахування досвіду інших країн щодо реформування ліберальної ідеології.

Список літератури: 1. Фукуяма Ф. Конец истории//Вопросы философии, 1990,№3. 2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов//Антология экономической классики: В 2 т.

М.,1991. Т1. **3.** *Милль Дж. С.* Основы политической экономии: В 3 т. М.:Прогрес, 1980 – 1981.
4. *Кейнс Дж. М.* Общая теория занятости, процента и денег// Избранные произведения. – М.: Экономика, 1993. **5.** *Ойкен В.* Основные принципы экономической политики. М.:Прогрес, 1995.
6. *Гж. В. Колодко.* Від ідеології неолібералізму до нового прагматизму// Економіка України, 2010, №9.

Подано до редакції 28.02.2011